

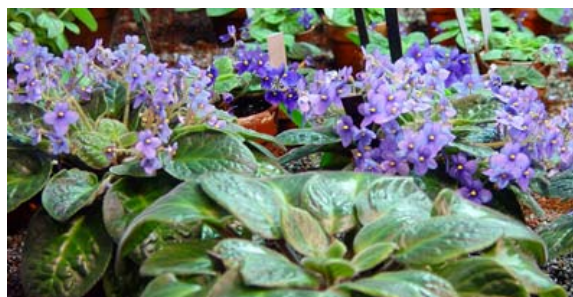
Gloxiniaväxter

Saintpaulian med sina violformade, färgglada blommor och sidenmjuka blad är en av våra mest älskade krukväxter. Den hör till familjen gloxiniaväxter som hyser en mängd intressanta och lättodlade växter. Visste du till exempel att saintpaulian är släkt med både gloxinia, femöring, kornettblomma och ampelfackla?

Ludna blad

Gesneriaceae är det latinska namnet på gloxiniafamiljen som rymmer ca 3000 olika arter. De flesta hör hemma i tropiskt klimat och i subtropiska skogar vars klimat inte skiljer sig särskilt mycket från vårt inomhusklimat. Det är detta som gör dem så lämpade som rumsväxter. Många av växterna har dessutom en förmåga att uthärda perioder av torka – en egenskap nog så viktig för en krukväxt! Det är faktiskt lättare att ta död på en gloxinieväxt genom att ge den för mycket vatten än för lite.

Blomman hos de rena arterna i gloxiniafamiljen är osymmetrisk med två mindre kronblad som pekar uppåt och tre lite större som pekar nedåt. Kronbladen är sammanvuxna till en tratt och många växter i familjen har långa strutformiga blommor. Ofta är hela växten täckt av ett sammetslent ludd. Hos saintpaulian är de små stråna glesa och ofärgade medan man hos andra växter i familjen hittar blad som är täckta av orange eller lilafärgade fjun. Många sorter har dessutom mycket vackert tecknade blad vilket ger dem stort prydnadsvärde även när de inte blommar. Det mest kända exemplet är kopparblad (*Episcia*) vars blad ofta är färgade i grönt, rosa, silver och vitt.

Vilda arter av saintpaulia i Uppsala Botaniska Trädgård. Den blå blommans form med tre nedåtpekande blad och två uppåtpekande blad är kännetecknande för en gloxiniaväxt.

Tittar man på bladen hos en ampelfackla (*Aeschynanthus*) ser man att de är tjocka

och läderaktiga. Ampelfacklan är en trädlevande rankväxt som hör hemma i Sydostasien, och de tjocka bladen ger ett naturligt skydd mot uttorkning. Ampelfacklan är en utmärkt krukväxt. Eldrankan (*Columnea*) påminner till utseendet mycket om en ampelfackla men är ofta betydligt mer svårskött. Den hör hemma i Mellanamerikas ständigt molntäckta regnskogar där det regnar dagligen och luftfuktigheten är mycket hög. Bladen är tunna och sköra och det kan vara en riktig utmaning att få vissa av arterna att trivas i vårt inomhusklimat. Många av hybriderna är dock mer lättskötta.

Gloxiniaväxter som hör hemma i ett rent tropiskt klimat kräver mycket vatten och en hög luftfuktighet för att trivas. Det är betydligt lättare att lyckas med växter som kommer från ett subtropiskt klimat eftersom dessa är vana att utsättas för perioder av torka och har därför utvecklat olika strategier för att överleva perioder av vattenbrist. Det är bland dessa växter man finner de mest lättodlade gloxiniaväxterna.

Världens minsta krukväxt

Den vanliga gloxinian (*Sinningia*) bildar knölar i jorden där den lagrar vatten och näring. Den i handeln vanligaste gloxinian har knytnävsstora, runda och uppåtriktade blommor i klara röda, rosa, vita eller blå nyanser. Detta är en förädlad form och i naturen är blommorna ovala och formade som långa trumpeter som nickar från stjälken. Gloxinior förekommer i alla storlekar. Det finns många olika arter av gloxinia och mellan dessa har man korsat fram en stor mängd olika hybrider. Några har knölar stora som potatisar medan släktets minsting, *Sinningia pusilla*, har en knöl som inte är större än en vanlig ärt. Pusillan hör hemma i de brasilianska regnskogarna och för att trivas på

fönsterbrädan bör den planteras i ett miniväxthus. Gör man bara detta har man en tacksam liten krukväxt som bara den får tillräckligt med ljus och vatten blommar med små ljusblå klockor året om.

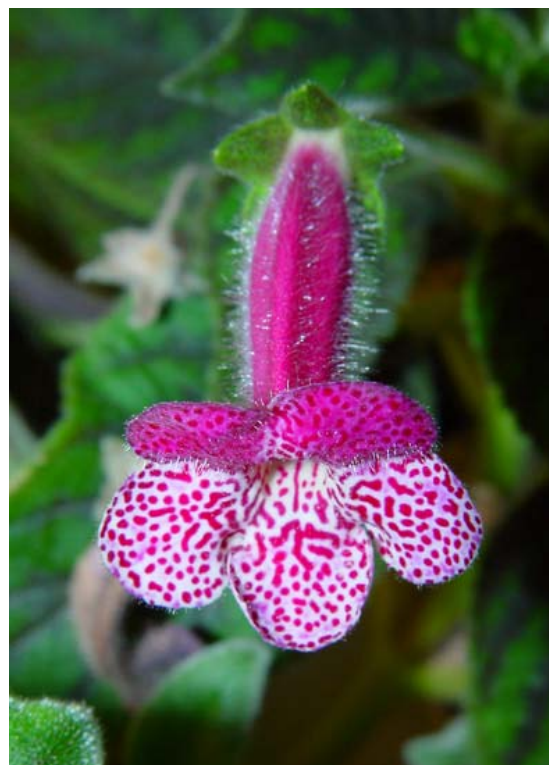
Sinningia pusilla brukar kallas världens minsta krukväxt och växten blir aldrig mer än ca två centimeter hög.

Alla gloxinior är lättodlade och kan i princip skötas på samma sätt. På våren planteras knölna i en genomsläpplig jord så att halva knölen är ovanför jordytan. Jorden hålls ganska torr fram tills de första bladen visar sig. Ger man för mycket vatten finns det en risk att knölen ruttnar. När plantan börjar växa ska den stå ljust men man bör undvika skarpt solsken. Redan efter en månad kan de första blommorna visa sig och blomningen pågår ibland ända fram till hösten tills dagarna blir kortare och mörkare. Bristen på ljus får plantan att börja hänga och genom att sluta vattna får man växten att vissna ner och gå i vila. Det är bara att gömma undan krukans knölen i t ex en garderob för någon månad. När dagarna åter blir längre och ljusare plockar man fram knölen, sätter den i ny jord och börjar åter vattna. Men det är faktiskt möjligt att hålla liv i många sorters gloxinior året om genom att ge dem tillskottsljus under vintern. Särskilt miniatyrvarianter av gloxinior kan växa och blomma året om och behöver ingen viloperiod.

Färgglad clown

Femöring (*Achimenes*), eller ugglemor som den också kallas, bildar små, kotteliknande, underjordiska stammar, s k rhizomer. Utseendet på jordstammarna varierar och ibland är de påfallande lika långa, smala dagmaskar. En idag ganska okänd rhizomväxt är narrhuvan (*Kohleria*). Den hör till de växter som var vanliga förr i tiden men som idag nästan glömts bort. Det är verkligen synd för en mer tacksam och lättodlad krukväxt är svår att finna. På sommaren är växten översållad med klockformade blommor vars like i färgprakt man har svårt att finna. Mot en bakgrund av vitt, rött, gult eller lila avtecknar sig en mängd prickar i en kontrasterande färg. Genom att korsas de olika arterna har man fått fram hybrider i regnbågens alla färger.

Ibland ränner narrhuvan iväg på höjden och med tiden kan plantorna se lite spretiga ut. Detta går lätt att avhjälpa genom att klippa ner växten och sätta ner sticklingarna i en ny kruka, gärna flera stycken tillsammans för att få en fylligare planta. Sticklingarna rotar sig snabbt och man har snart en ny, ännu ståtligare växt.

De prickiga och ludna klockorna hos en narrhuva (*Kohleria*). Denna sort kallas 'Ampallang' och är mycket lättodlad.

Liksom gloxinian kan narrhuvan ofta hållas grön året om förutsatt att den får tillräckligt med ljus. Själv föredrar jag att ge växten en viloperiod under vintern. När ljuset avtar på hösten och plantorna börjar se lite hängiga ut är det bara att minska på vattnet och låta plantorna vissna ner. Det går bra att gräva upp rhizomerna ur jorden och låta dem vila torrt i en plastpåse, men har man bara plats kan man ställa undan hela krukans i en garderob.

Under viloperioden bör man titta till rhizomerna någon gång ibland. När de börjar växa är det dags att plantera dem på nytt, ofta är det lagom i februari-mars. Många sorter kan hållas vilande i flera månader medan andra har känsliga rhizomer som kan torka ut om de får vila för länge. Börjar rhizomerna torka i ändarna är det bäst att plantera dem i jord igen. Eftersom narrhuvan bildar nya rhizomer varje år kan den bli hur gammal som helst och det finns gamla sorter som gått i arv från generation till generation. Känner man bara till behovet av en viloperiod är narrhuvan en av de mest lättskötta blommande växterna vi har.

Enbladingar

Kornettblomman (*Streptocarpus*) är en ganska vanlig krukväxt som man ofta kan köpa i full blom på sensommaren.

Hos sorten 'Bethan' höjer sig ett tätt flor av blå blommor ovanför bladrossetten.

Den hör hemma i Sydafrika och växer på klippor men även på öppna, steniga och gräsbevuxna platser. Bladen är långa och smala och ger växten ett elegant och

ömtåligt utseende. Men faktum är att den är van vid kyliga perioder och klarar sig fint bara temperaturen håller sig strax över nollstrecket. För att få riktigt vackra exemplar bör man låta plantan stå svalt under vintern. Under denna viloperiod får temperaturen gärna var 10-15 grader, även om många plantor även kan fås att trivas ganska bra i rumstemperatur.

I släktet *Streptocarpus* hittar man även en av jordens mer egendomliga växtformer – de stora enbladingarna. Den vanliga kornettblomman bildar en rosett av blad, men enbladingarna nöjer sig med ett enda. Detta enda, ellipsformade blad växer och växer och kan hos vissa sorter uppnå en diameter över metern. Från skaftet på bladet skjuter det så småningom ut en lång blomkvast som är översållad med små blommor. Efter blomningen vissnar bladet ner. Enbladingarna är lätta att frösa, men de är inga nybörjarväxter eftersom bladen lätt blir fula om man stöter till dem eller om luften är för torr. Men kan man erbjuda växten en lämplig miljö ska man definitivt prova.

Saintpaulian har tjocka ludna blad som kan lagra vätska. Saintpaulians naturliga växtplats är i bergen mellan Tanzania och Kenya. Den växer ofta på branta, lodräta klippor i skogen och när det regnar torkar jorden i skrevorna snabbt upp igen. De känsliga rötterna tål inte att stå i fukt och ruttnar snart bort om plantan står i blöt jord. Vi är ju vana vid att saintpaulians blad sitter samlade i en platt, tallriksformad rosett. I naturen finns det även grenade och hängande sorter som bildar täta mattor på marken. Nästan alla vilda saintpaulior har blekblå blommor.

För att få en saintpaulia att trivas på fönsterbrädan ska man sätta den i porös jord, gärna blandad med små lecakulor eller grövre sand, och jorden måste få torka upp mellan vattningarna. Denna typ av jord passar utmärkt även till andra sorters gloxinieväxter. Inga gloxinieväxter trivs i blöt och kompakt jord utan de vill växa i en luftig och porös blandning.

Nyckfull men praktfull

Från Kina kommer chiritan, en växt som vid första anblicken ibland kan påminna lite om en saintpaulia. Men skillnaden är tydlig när chiritan skickar upp sina höga stänglar med himmelsblå, ljusgula eller rosa lite tillplattade blommor. Chiritan har precis som sin afrikanska släkting tjocka, robusta blad och den tål kyla bättre. Men den är också nyckfullare. Under de senaste decennierna har det gjorts miljontals korsningar med utgångspunkt från de olika saintpauliaarterna för att få fram så blomvilliga och praktfulla sorter som möjligt. Chiritan har inte alls utsatts för samma förädlingsarbete och de sorter som odlas är många gånger rena arter. En chirita kan stå i knopp i flera månader innan den bestämmer sig för att slå ut och det går inte att med extra ljus tvinga fram blomningen. Chiritan följer helt enkelt naturens växlingar och vanligtvis brukar den blomma under sommarmånaderna. Har man en gång sett en chirita stå i full blom känns väntan inte lång.

Chirita 'Katzu' är en korsning mellan två arter och en av de mest lättsköta och blomvilliga chiritorna. Den kan blomma i princip hela tiden från mars till november.

Skogsväxter

Nästan alla gloxiniaväxter hör hemma i skogen och de är därför vara vid ett ljus som silas genom trädkronorna. Gloxiniaväxter trivs därför inte med att utsättas för gassande sol. Inomhus trivs de flesta växter bäst i ett ljust öster- eller västerfönster. En saintpaulia klarar sig även

i norrfönster men där är ljuset för svagt under vintern så då orkar den inte blomma. Vill man ha saintpaulian i blom under den mörka tiden är det bara att hänga upp ett lysrör över växten och vänta. Redan efter några veckor brukar de nya knopparna ha hunnit bildas. Ljuset från lysröret måste dock vara tillräckligt starkt och håller du ett finger strax under lampan ska du på växtens blad kunna se en tydlig skugga från fingret. Häng alltså inte lysröret mer än 15-40 cm från själva plantan.

Lätta att föröka

Ett gemensamt drag hos gloxiniaväxter är att de är mycket lätta att föröka. Ofta räcker det med att sätta ner ett blad eller en stickling i jorden och håller man den bara lagom fuktig så har man en ny planta efter några veckor. En saintpaulia förökas lättast genom att nypa av ett blad. Med en vass kniv kortar man in stjälken så att endast ca 2 cm återstår. Bladet sätts ner i en porös jord och vattnas noga. Det är viktigt att änden på stjälken inte hamnar för djupt ner i jorden eftersom det då tar mycket lång tid innan en ny planta börjar spira.

Sätt gärna en genomskinlig plastpåse över bladet men se till att det inte blir för tätt. Jorden får inte bli för fuktig och innan det är dags att vattna igen måste den ha hunnit torka upp. Står bladet för blött kan det drabbas av röta. Efter en eller två månader ser man att det kommit upp små plantor kring moderbladet och när plantorna vuxit till sig så att de går att hantera är det bara att skilja dem åt och plantera dem i egna krukor. En saintpaulia trivs bäst med att stå i ganska små krukor, det hänger samman med att de är vana vid att växa i trånga klippskrevor. Plantera därför sticklingarna i små krukor och byt till lite större krukor först när plantorna växt till sig.

Chirita och förökas på samma sätt som saintpaulior och även den vanliga kornettblomman är lätt att bladföröka. Kornettblommans långa blad kapas så att varje bit blir ca 4-5 cm lång. Bitarna sticks ned ca 1 cm i jorden och efter att man vattnat bör

man trä över en plastpåse för att undvika att bladbitarna torkar. Narrhuva och gloxinia förökas med vanliga sticklingar. Men rhizomväxter förökas allra lättast genom att man tar vara på och delar med sig av den stora mängd rhizomer som varje planta bildar.

Det lättaste sättet att föröka t ex narrhuva är att ta tillvara rhizomerna. Utseendet hos rhizomerna varierar och de kan likna så väl kottar som dagmaskar. På bilden syns till rhizomer från *Eucodonia*, *Achimenes* och *Kohleria*.

Många växter är även lätta att frösa. Fröna är ofta inte större än dammkorn och de behöver ljus för att gro. Fukta jorden ordentligt och strö försiktigt ut fröna över ytan. Eftersom fröna är så små kan de inte lagra något eget vatten och jorden måste därför hållas ständigt fuktig innan de hunnit gro. Det är bäst att trä en plastpåse över sådden eller att använda ett miniväxthus.

Ställ sålådan ljus. För att inte fröna ska flyta bort vid vattning kan man använda sig av en sprayflaska och dimma över nytt vatten så fort jordytan börjar se torr ut. Fröna gro ofta på en till två veckor och de små groddarna växer sedan snabbt till sig.

Saintpaulia, gloxinia, femöring, ampelfackla och narrhuva är alla exempel på gloxiniaväxter som har sin hemvist i varmare trakter och som därför måste odlas som krukväxter. Men det finns faktiskt en släkting som kan stå utomhus året om och ofta används som en stenpartiväxt. Växten heter *Ramonda* och växer vild i Sydeuropas bergstrakter. Blommorna är viollika precis som hos den vilda saintpaulian.

För alla som är intresserade och vill lära sig mer om gloxiniaväxter finns det en ideell förening som heter Gesneriasterna. Alla medlemmar är hängivna odlare av olika sorters gesneriaceer och föreningen ger ut en tidning som kommer ut med fyra nummer om året. Mer information om föreningen och växterna finns på föreningens hemsida www.gesneriasterna.se.

Av Lena Klintberg